

Піщанська В.М.

*кандидат культурології, доцент,
КВНЗ «Дніпропетровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»*

СПЕЦИФІКА «ЕСТЕТИЧНОГО» У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ XVII–XVIII СТОЛІТЬ

«Національно-довершеним» мистецьким стилем можна з впевненістю назвати українське бароко й не лише тому, що період XVII–XVIII ст. в історії становлення самосвідомості української культури є найвизначальнішим, а головним чином тому, що художнім відображенням цієї епохи стали сакральні образи та ідеали, що естетично втілилися в українському мистецтві. Як результат даного мистецького уособлення ідеалів та образів в українському мистецтві XVII–XVIII ст. важливим є їх естетичний вплив на формування національної ментальності та духовної культури.

Аналізуючи історію української естетичної думки, відомий український філософ та культуролог В. Личковах засвідчує різнобічний процес зародження й розвитку сфери «естезису» в українській етнонаціональній культурі, розрізняє становлення і формування донаукової й наукової парадигми естетики в Україні. Вчений, розглядаючи український естезис як духовно-чуттєву царину, що охоплює сферу «світовідношення, способу життя, екзистенціальних переживань», виділяє в ньому як спільні для всіх європейських народів риси, так і певні етнокультурні особливості, притаманні етнічному ядру нації, що породжували «неповторну естетосферу соціуму, особливий склад мислення і почування» [5, с. 3]. Притім автор історико-естетичної концепції наголошує на органічному вплетінні розвитку українського естезису в соціокультурний контекст історичного буття українців, а саме: «їхню ментальність, духовність, культуру, мистецтво» [5, с. 3].

У ґрунтовному дослідженні з історії естетики на матеріалі української культури І. Іваньо сформулював дефініцію естетики як науки, трактуючи її як «сукупність художніх напрямів і шкіл», як «систему методологічних принципів мистецтвознавства і художньої критики» [3, с. 7]. Автор нарису розвитку естетичної думки України розглядає визначення естетики як філософію мистецтва і творчості за законами краси. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування історії естетики І. Іваньо пояснює такими універсальними поняттями, як «мистецтво» і «краса», що відповідають раціоналістичним підвалинам, закладеним в ідеї «дисципліни». Український філософ вважає, що історичне дослідження має на меті відтворення естетики як системи знань, якій притаманна певна єдність і зв'язок з іншими формами теоретичної та практичної діяльності – філософії та мистецтва [3, с. 7]. Отже, в опрацюванні естетичного начала в українській духовній культурі об'єктом дослідження мають бути як філософські праці, так і художні твори, причому останні є найбільш цінними з точки зору історії етнонаціонального естезису.

Сама етимологія дає доволі ясний орієнтир: «естетичне» – це почуттєве, те, «що має відношення до чуттєвого сприйняття» [2, с. 5]. Ще у середині XVIII ст. О. Баумгартен, виокремивши естетику в окрему філософську дисципліну, розглядав її як теорію прекрасного, оскільки він чуттєве сприйняття досконалості пов'язував з насолодою красою [6, с. 234]. Завдячуючи німецькому філософу, вже з XVIII століття естетику сприймають як «філософію прекрасного» та часто розглядають як філософію мистецтва. Проте застосування поняття «естетичне» охоплює велике розмаїття людських взаємозв'язків і здібностей, до яких відносять: творчість за законами краси і мистецтво як специфічний вид діяльності; закономірності художньої творчості та специфіку художнього сприйняття з урахуванням не лише відчуття кольору і звуку, а й інтелектуальних переживань, уяви та інтуїції; життєві цінності пізнання та специфічні властивості соціальних і природних речей; високохудожні твори мистецтва та високоморальні вчинки людей. Аналіз вживання слів «естетичне» та «чуттєве» показує очевидну нетотожність їх значень, а точніше – складність категорії естетичне та специфіку конотацій, які притаманні йому, особливо в рамках української духовної культури XVII – XVIII століть. Окрім того, існують розбіжності у трактуванні понять «естетичне» та «художнє».

У зв'язку із цим І. Бондаревська стверджує, що «естетика та естетичне ставлення є функцією культури як певної моделі соціального життя, і тому відповідь на питання про припустимість і доцільність застосування естетичної теорії до аналізу української культури XVII–XVIII ст. передбачає реконструкцію умов, які створювали б «попит» на відповідну теорію і певний спосіб осмислення мистецьких творів, мистецької діяльності» [1, с. 5]. Одночасно відома дослідниця бароко, розглядаючи українську культуру, зауважує, «що коли обговорювали мистецтво XVII–XVIII ст., то мали на увазі щось інше, порівняно з тим, що ми автоматично починаємо розуміти тепер, спираючись на знайому термінологію» [1, с. 21].

В Україні у XVII–XVIII ст., як констатує І. Бондаревська, було в ужитку два слова, які тепер перекладають як «мистецтво» – латинське *ars*, що побутувало в освітньому, академічному середовищі, та давнє «художество», яке за змістом вже у XVII ст. вживається в значенні, що відповідає латинському *ars* [1, с. 21]. Та, незважаючи на специфіку тлумачення понять, естетична думка так чи інакше з прадавніх віків супроводжувала всі життєві процеси українців. Український народ у своїх традиційних віруваннях, народних ремеслах та фольклорі «естетично утверджував своє світовідношення як «святотвідношення», мудро розмірковуючи про красу природи, людини, життя, кохання, емоційно-виразних барвників у «віночку» повсякденного існування» [5, с. 3], закладених у глибинах української етноментальності та органічно поєднаних з духовністю, традиційною культурою, релігією та мистецтвом.

І хоча, як сказано у розділі «Естетика» третього тому багатотомного видання «Історія української культури», присвяченого культурі XVII–XVIII ст., у цей час «естетика ще не оформилась у самостійне наукове вчення, не було окреслено не тільки її назви, а специфіки предмета» [4, с. 535], виявлення

українського естезису знаходимо у відомому на весь світ українському декоративно-ужитковому мистецтві, у народній іконографії та малярстві, народних думках і музичному фольклорі. Через народну творчість українці естетизували навколишній світ, власне життя, свій життєвий простір і соціальний час.

Стосовно українського мистецтва XVII–XVIII ст. необхідно зазначити, що мистецька діяльність не мислилась як особлива соціальна сфера виробництва духовних (естетичних) цінностей. Твори мистецтва мали виконувати соціально корисну функцію у різних сферах діяльності. Такими сферами були побут, суспільні практики та релігія, а мистецька діяльність була орієнтованою на повсякденний досвід, екзистенціальні переживання та одухотворену інтенсивність емоцій. Говорити про естетичний досвід як такий і тим паче – концепт естетичного – в межах української культури XVII–XVIII ст. не доцільно. Даний період в історії української естетичної думки згідно з класифікацією В. Личковаха, і є «донауковим».

Проте, хоча в естетичних ідеях XVII–XVIII ст. було відсутнє теоретичне розуміння станів і почуттів індивіда як єдиного джерела відтворення цілісності людського існування та причини мистецької діяльності й оцінки мистецьких творів, а творча активність жила переважно готовими смислами – релігійним і соціальним, вони органічно розчинені в українській «філософії краси» і «філософії мистецтва» на рівні світогляду і художньої практики, що стали підґрунтям у формуванні української духовної культури епохи Бароко.

Список використаних джерел:

1. Бондаревська І. А. Парадоксальність естетичного в українській культурі XVII–XIII століть : монографія / І. А. Бондаревська. – Київ : Вид. ПАРАПАН, 2005. – 308 с.
2. Естетика : навч. посіб. / М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лозовий [та ін.] ; за ред. В. О. Лозового. – Київ : Юрінком. Інтер, 2007. – 208 с.
3. Иванько И. Очерк развития эстетической мысли Украины / И. Иванько. – Москва : Искусство, 1981. – 423 с.
4. Історія української культури : у 5 т. Т. 3 : Українська культура другої половини XVII – XVIII століть / НАН України ; гол ред. Б. Є. Патон. – Київ : Наукова думка, 2003. – 1246 с.
5. Личковах В. А. Етнокультурні особливості української естетичної думки / В. А. Личковах // Візуальність в українській культурі: статус, динаміка, контексти : матеріали третьої науково-практичної конференції (9-10 жовтня 2013 р.). – Черкаси : Брама-Україна, 2013. – С. 3-7.
6. Савельєв В. П. Культурологія. Етика. Естетика : навч. посіб. / В. П. Савельєв, С. М. Повторєва. – Львів : «Магнолія 2006», 2012. – 352 с.